



O MUSEO CATEDRAL DE SANTIAGO: 90 ANOS CONSERVANDO, INVESTIGANDO E DIFUNDINDO AS COLECCIÓN CATEDRALICIAS

Ramón Yzquierdo Peiró

O *Museo catedral de Santiago* cumpriu recentemente o seu 90 aniversario, desde a súa fundación, en 1928, por impulso do cabido, en espazos do edificio claustral que, ata entón, utilizáronse para concentrar os diferentes servizos que atendían a catedral: xastrería, carpintería, etc. Cumpríase, entón, o desexo de contar en Compostela cunha institución museística na que se expuxesen pezas dos fondos artísticos da catedral, principalmente de arqueoloxía, tapices e ourivaría e, tamén, obxectos arqueolóxicos procedentes de distintas parroquias da diocese de Santiago que, tras formar parte da *Exposición Rexional Galega* de 1909, quedaran depositadas na cidade en espera dun proxectado e nunca realizado Museo Diocesano. Segundo o modelo da época, na que empezaban a conformarse os primeiros museos eclesiásticos en España, nun primeiro momento, dásele a denominación de *Museo de pedra e mobiliario*, que pronto se substitúe polo de *Museos catedralicios*, englobando neles o chamado *Museo Arqueolóxico* e o *Museo de Tapices*.

Ao longo destes noventa anos, houbo distintos momentos e personaxes craves que marcaron o desenvolvemento do Museo e a súa configuración actual. Así, os seus fondos arqueolóxicos enriquecéronse de forma notable nos anos centrais do século XX con motivo das diferentes campañas arqueolóxicas que se acometeron na catedral; cambios litúrxicos modificaron os usos dos obxectos e os espazos catedralicios, incorporando novas pezas ao Museo; as exposicións temporais sobre arte románico de 1961 e do oitavo centenario do Pórtico da Gloria en 1988, ambas celebradas nos espazos do

Museo; traballos de investigación e recuperación do patrimonio tamén permitiron o crecemento do Museo e, por fin, decisións en materia de xestión terminaron por perfilar o perfil da institución, que na actualidade depende da Fundación Catedral, organismo que asumiu, nos últimos anos, todo o relativo aos aspectos culturais da catedral.

Con todo iso, o Museo é, na actualidade, unha institución moderna e profesionalizada, que, de acordo coa definición e carácter de todo museo, ocúpase da xestión, conservación, estudo e acrecentamento das coleccións artísticas da catedral, formadas por uns fondos diversos, tanto pola súa tipoloxía como pola súa cronoloxía, procedencia, forma de ingreso, etc.

Os espazos do museo

Actualmente, o Museo ocupa distintos espazos na fronte occidental do complexo catedralicio, asomándose á praza do Obradoiro; con tres áreas museísticas diferenciadas: o edificio claustral, onde se dispón a colección permanente; o Pórtico da Gloria; e o Pazo de Xelmírez, sede do Espazo Mestre Mateo e das exposicións temporais.

Algunhas das salas da colección permanente, son verdadeiros espazos singulares que, ademais do seu uso expositivo son, en si mesmos, verdadeiros monumentos visitables, caso do claustro renacentista, do Espazo Sacro Tesouro – Capela de Reliquias, que alberga a colección de ourivaría á vez que é

relicario, Panteón de Reis e capela de San Fernando; da Biblioteca e Sala Capitular, parte dos chamados Palacios capitulares recuperados na segunda metade do século XVIII por Lucas Ferro Caaveiro tras un incendio no que se perderon importantes obras do patrimonio catedralicio; ou da balconada que, desde a última planta do Museo, asómase ao Obradoiro ofrecendo, ademais, unhas panorámicas únicas do centro histórico da cidade.

A área museística do Pórtico da Gloria, situada na fronte occidental da catedral, desprégase nas tres alturas da obra cume do proxecto mateano, configurando uns espazos de visita obrigada, musealizados, na actualidade, fundamentalmente, por esixencias de conservación e de posta en valor dun dos conxuntos máis importantes da arte medieval universal: a cripta do Pórtico, nova solución arquitectónica coa que o Mestre Mateo solucionou o problema do desnivel do terreo para concluír a construción da catedral medieval, introducindo unha vangardista linguaxe artística para a súa época, á altura dos principais focos culturais da Europa do momento; o nártex, onde se atopa a famosa tripla arcada con imaxes e relevos nos que se desenvolve un programa iconográfico de contido apocalíptico e salvífico que se completa coa contrafachada e que, hoxe en día, queda encaixado tras a fachada barroca pero que, orixinalmente, abríase cara o exterior pola desaparecida fachada mateana; e, por fin, a tribuna sobre o Pórtico, onde se culmina o discurso coa clave presidida polo *Agnus Dei*, orixinalmente iluminada de forma natural de maneira permanente, pois tal e como sinala a Apocalipse, a cidade Santa “non necesita nin de sol nin de lúa que a alumina, porque a ilumina a gloria de Deus, e a súa lámpada é o Cordeiro”.

No lado norte do Obradoiro atópase o Pazo de Xelmírez, que debe o seu nome ao seu promotor, nas primeiras décadas do século XII, aínda que o edificio actual foi remodelado en diversas ocasións. Destacan os espazos góticos da Sala de Armas e a de Manrique, ambos, dedicados a exposicións temporais; e, sobre todo, a Sala de Cerimonias, na terceira planta, onde se atopa o *Espazo Mestre Mateo*, no que, como se verá máis adiante, desagréganse os aspectos principais dun proxecto crave na configuración da catedral, desenvolto, baixo a dirección deste xenial artista, entre os anos 1168 e 1211.

As coleccións

Xa se comentou, brevemente, a riqueza e variedade das coleccións catedralicias, que conforman na actualidade os fondos do Museo. As súas características, cronoloxía, materiais, formato, soporte, procedencia e fonte de ingreso son en grao sumo diverso, conformando, deste xeito, moito máis que un simple museo de arte sacra, motivo polo cal, cabe clasificarse entre os museos de carácter xeral.

Moitas das pezas correspóndense coas diferentes etapas construtivas da catedral, así como coas súas modificacións e reformas, con obras que van desde as orixes romanas do que sería mausoleo apostólico, ata a actualidade. Outro bloque importante, debe poñerse en relación co culto e a liturxia na sede apostólica, así como coas devocións a imaxes e reliquias, normalmente, pezas que caeron en desuso e, que, polos seus valores histórico artísticos, pasaron a incorporarse aos fondos do Museo.

A continuación, atoparíase o ámbito das ofrendas reais e de peregrinación, directamente relacionadas co culto a Santiago e o seu carácter protector e intercesor. Noutras ocasións, as pezas pasaron a formar parte das coleccións catedralicias a través do mecenado, as compras, os encargos ou os legados de prelados e capitulares. Finalmente, no apartado doutras formas de ingreso, se contarían as adquisicións e depósitos, así como aquelas pezas que chegaron froito de descubrimentos científicos ou arqueolóxicos.

Desde un punto de vista museolóxico, os referidos fondos organízanse en función das distintas tipoloxías das pezas que os conforman, podéndose clasificar do seguinte modo:

1. A colección arqueolóxica

Por unha banda, esta importante colección, fundamental para o coñecemento das orixes da catedral e o fenómeno xacobeo, está formada por unha serie de pezas epigráficas romanas e restos arqueolóxicos prerrománicos chegados de diferentes lugares de Galicia para a *Exposición Rexional* de 1909 e que, logo, quedaron na cidade para integrarse



Angel sculpture, 13th century, from the choir of the cathedral of Santa Maria della Spina, Pisa. The figure is shown in profile, wearing a red robe and a gold halo. The wings are made of gold leaf. The sculpture is made of marble.

Angel sculpture, 13th century, from the choir of the cathedral of Santa Maria della Spina, Pisa. The figure is shown in profile, wearing a white robe and a gold halo. The wings are made of gold leaf. The sculpture is made of marble. The scroll in the figure's hand contains the text 'GRATIA PLENITUDO'.



nun proxectado *Museo Diocesano* que, como se comentou, non chegou a ver a luz, pasando, finalmente aos fondos do *Museo Catedral*.

Xunto a estas pezas, tamén hai un importante fondo relacionado coas orixes da catedral, o descubrimento do sepulcro apostólico e as primeiras basílicas, impulsadas polos reis Afonso II e Afonso III. Trátase, na súa maior parte, de pezas achadas nas diferentes campañas arqueolóxicas que se levaron a cabo na catedral nos últimos cento cincuenta anos. Estas actuacións e as distintas pezas, obxectos e fragmentos recuperados, permitiron un, cada vez maior, coñecemento da historia e evolución da catedral e a cidade de Santiago.

Finalmente, tamén forma parte do ámbito arqueolóxico a importante colección numismática do Museo, a través da cal é posible trazar un perfil da procedencia dos peregrinos a Compostela na Idade Media; das relacións comerciais establecidas en torno ao Camiño de Santiago e da importancia que, para os reis, tivo sempre a catedral.

2. A Catedral románica

Sen dúbida, un apartado fundamental das coleccións catedralicias é o relacionado co período de construción da catedral románica. Como é sabido, o templo iniciouse, por impulso de Afonso VI, no extremo oriental do templo e foi avanzando, en etapas sucesivas ata a súa conclusión, nos primeiros anos do século XIII, co proxecto desenvolto polo Mestre Mateo.

Nos fondos do Museo consérvanse importantes pezas orixinais pertencentes ás citadas etapas construtivas, cun protagonismo destacado do período *xelmiriano* e, sobre todo, da desaparecida *fachada do Paraíso*, substituída no século XVIII pola da *Acibechería*. Recursos multimedia e outros elementos interpretativos, axudan ao visitante no percorrido pola catedral románica e a súa construción.

3. O Mestre Mateo

Sen dúbida, o gran artista das coleccións catedralicias é o Mestre Mateo, pai da arte galega, na que o seu estilo, novo para a súa época, tivo unha gran influencia, mesmo, ata época contemporánea.

Nos últimos anos, o Cabido e a Fundación Catedral, con distintas colaboracións, entre as que destaca a desenvolto pola Fundación Barrié, levaron a cabo un programa cultural, centrado no Mestre Mateo que incluíu aspectos relacionados coa conservación, a investigación e a difusión da figura e a obra de Mateo. Este programa iniciouse a finais da década dos anos 80 do século XX coas investigacións que permitiron a recuperación e reconstrución parcial do coro pétreo mateano; continuaron coa realización das réplicas dos instrumentos do Pórtico da Gloria e a recuperación da música do seu tempo e, recentemente, incluíu outros dous fitos destacados: a restauración do Pórtico da Gloria e a exposición *Mestre Mateo no Museo do Prado*.

Tras a súa longa e complexa restauración, no verán de 2018, a contorna do Pórtico da Gloria –salvo a Cripta, actualmente en obras– reabriuse ás visitas e pasou a xestionarse desde o *Museo Catedral* dadas as especiais necesidades en materia de conservación, que obrigan a limitar e controlar os accesos; e, tamén, ao interese por protexer e poñer en valor unha obra mestra da arte universal.

Pola súa banda, tras a celebración da exposición temporal *Mestre Mateo*, primeiro no *Museo Nacional do Prado* e, despois, no propio *Museo Catedral*, abriuse, no Pazo de Xelmírez, o chamado *Espazo Mestre Mateo*, unha área monográfica que se complementa co propio Pórtico e co Coro pétreo, e na que se expoñen importantes pezas orixinais do proxecto mateano retiradas, no seu día, dos seus emplacements orixinais e recuperadas en distintos momentos. Deste xeito, realízase un completo percorrido polo período mateano, desde 1168, en que Fernando II concedeu unha pensión vitalicia ao Mestre Mateo por dirixir as obras da catedral; ata 1211, en que tivo lugar a solemne cerimonia de consagración do templo, unha vez concluída, entón, a construción das naves, remodelado o espazo interior da catedral e culminada a obra do Pórtico da Gloria, da súa fachada exterior e do coro pétreo.

Ademais, o *Espazo Mestre Mateo*, presta atención a aqueles artistas coetáneos do seu proxecto, caso do aínda enigmático Mestre dos *panos mollados*; e, tamén, a aqueles que, formados no seu taller, expandiron a arte de influencia mateana por outras obras do conxunto catedralicio e por Galicia enteira e a súa área de influencia.

4. A evolución da catedral en oitocentos anos de historia

Unha vez consagrada a catedral, non se deron por concluídas as obras na basílica xacobeana, desenvolvéndose, ao longo de máis de oitocentos anos de historia, numerosas actuacións para a súa ampliación, renovación, remodelación, etc., que foron cambiando a fisionomía do complexo e adaptándoo, sucesivamente, a cada época. Das principais intervencións realizadas, o Museo conserva importantes exemplos a través da arqueoloxía, doazóns, adquisicións ou da propia ordenación e musealización dos seus fondos, pezas que foron quedando gardadas en almacéns e capelas e que, co tempo, pasaron a integrarse no Museo.

Trátase dun ámbito moi variado, con obras de diversas épocas, desde o gótico ata a arte contemporánea; procedencia, desde talleres locais a internacionais; cronoloxía, soporte, técnica, forma de ingreso, etc.; constituíndo unha parte destacada das coleccións de escultura, pintura e artes decorativas, que se reparten en diversas salas do Museo, na exposición permanente e, tamén, nos espazos de reserva do mesmo.

5. A colección de ourivaría

Falar de ourivaría na catedral de Santiago, é facelo do relicario e do tesouro, ámbitos do Museo nos que se concentra unha das súas principais coleccións coas que conta a catedral, tanto por número de pezas, como pola calidade das mesmas.

Este *Espazo Sacro* formado polo Tesouro e a capela das Reliquias, atópase situado no lenzo norte do

edificio claustral, dous espazos singulares nos que se expoñen permanentemente algunhas das pezas máis importantes dos fondos artísticos da catedral: relicarios, obxectos litúrxicos e outras obras, que constitúen a memoria do culto e a devoción do santuario apostólico, desde as súas orixes ata a actualidade.

6. Tapices e artes téxtiles

A da catedral, incorporada ao Museo desde a súa fundación, é unha das principais coleccións de tapices de España e, ademais, complementa, en certo modo, á de Patrimonio Nacional, xa que todas as súas pezas proceden das coleccións reais e chegaron a Santiago, en 1815, a través do legado testamentario do cóngo ilustrado Pedro Acuña e Malvar, quen ocupou importantes cargos nas cortes de Carlos III e Carlos IV. Está formada por diferentes series, pertencentes a dous bloques diferenciados: as de procedencia flamenca, con pezas realizadas nalgúns dos talleres bruxelenses máis destacados dos séculos XVI e XVII; e, en segundo lugar, as que foron tecidas na *Real Fábrica* de Madrid, neste caso, permitindo un completo percorrido polas primeiras etapas desta institución, desde a súa creación, en 1721, ata o período no que contou con Francisco de Goya como pintor de cartóns para tapices destinados, orixinalmente, á decoración dos Reais Sitios.

Pola súa banda, no ámbito das artes téxtiles, o Museo conserva unha destacada serie de pezas singulares, caso dos tecidos medievais procedentes de relicario de Santa Susana ou do *Gallardete da nao capitá da Batalla de Lepanto*, ademais dunha ampla colección de vestiduras litúrxicas, desde os séculos XVI ao XIX.

Compostela Sacra

A Fundación Catedral de Santiago, institución creada polo Cabido para ocuparse de todos os aspectos culturais relacionados coa catedral, entre eles, o seu Museo, puxo en marcha, recentemente, un programa, baixo a marca *Compostela Sacra*, que ten como obxectivo optimizar a xestión, conservación,





*Vós que os fixeches de Dios ca axu
de inmortal nome Mestre Mateo,
xa que aí quedaches homildement
arrodillado, faláime deso.*

*Mais c'os eses vosos cabelos rixos,
santo dos croques, calás... i eu rez*

*Rosalía de Ca
Follas N*

investigación e difusión do patrimonio cultural da Igrexa compostelá. Este programa iniciouse asumindo a xestión do *Museo de Arte Sacra da Colexiata de Santa María de Sar*, ampliando, coa súa apertura –que inclúe, tamén, o acceso á igrexa e ao claustro, a oferta cultural e turística da cidade de Santiago.

A importancia dos seus fondos, expostos e almacenados; a actual xestión, a redacción do Plan Director da catedral, a existencia dun plan museolóxico, as distintas campañas de restauración, os programas de difusión e incremento de fondos, etc.; así como a progresiva incorporación de novos espazos á visita, obrigan, a medio prazo, a unha revisión en profundidade da institución e das súas necesidades, a partir dos que se elaborou un ambicioso programa de intervencións en materia museolóxica e museográfica, que ten como horizonte o seu centenario, en 2028, e que dotaría a Compostela dun Museo á altura duns fondos que son fundamentais para a historia de Galicia.

